

Vertrouwen in Nederland

Robert Mosch en Henriëtte Prast

In een vroeger artikel (Vertrouwen, cement van de samenleving en aanjager van de economie, TPE 27/4) gingen de auteurs in op het theoretische belang van vertrouwen. Hierbij werd een onderscheid gemaakt tussen het vertrouwen in de zin van confidence en het vertrouwen in de zin van trust. In dit tweede, empirische artikel hanteren de auteurs dezelfde tweedeling waarbij aan de hand van peilingen de recente ontwikkeling van het consumentenvertrouwen en van het vertrouwen in Nederlandse instituties geanalyseerd wordt. (van de redactie)

In een vorig artikel in het *Tijdschrift voor Politieke Economie* gaven wij een overzicht van de literatuur over vertrouwen (Mosch, Prast en Van Raaij, 2006). Daarbij maakten wij een onderscheid tussen vertrouwen in de zin van *confidence* en in de zin van *trust*. *Confidence* behelst de overtuiging dat een gunstige (economische) ontwikkeling zal ontstaan, zich zal voortzetten of versterken. *Trust* heeft betrekking op een relatie met een andere persoon, organisatie of systeem. Het betreft de overtuiging dat de andere partij niet alleen uit eigenbelang zal handelen en er niet op uit is jouw belangen te schaden.

In dit tweede artikel hanteren wij hetzelfde onderscheid. We maken daarbij gebruik van de resultaten van peilingen met de DNB Household Survey (DHS) via het Center Panel in januari 2004, augustus 2005 en februari 2006. Dit zijn peilingen onder een representatieve steekproef van de bevolking in Nederland van 16 jaar en ouder. Deelnemers aan deze periodieke peiling maken deel uit van een panel en kunnen thuis via een PC inloggen en de vragenlijst beantwoorden. Omdat het om een panel gaat, zijn van de deelnemers veel achtergrondgegevens bekend. Dat maakt het mogelijk een gedetailleerde analyse van de individuele

objectieve en subjectieve determinanten van vertrouwensvariabelen te kunnen maken.

Allereerst (paragraaf 1) gaan wij in op *confidence*, zoals gemeten door het consumentenvertrouwen. Vervolgens (paragraaf 2) bespreken wij uitingen van *trust*. We bezien het intermenselijke vertrouwen en het vertrouwen in een aantal maatschappelijke instituties en de ontwikkeling daarvan in de tijd. Hierbij besteden wij ook enige aandacht aan het vertrouwen in de financiële sector en het toezicht daarop. In paragraaf 3 analyseren wij de verbanden tussen de typen vertrouwen en andere determinanten, zoals individuele achtergrondkenmerken van de geënquêteerden. Paragraaf 4 concludeert.

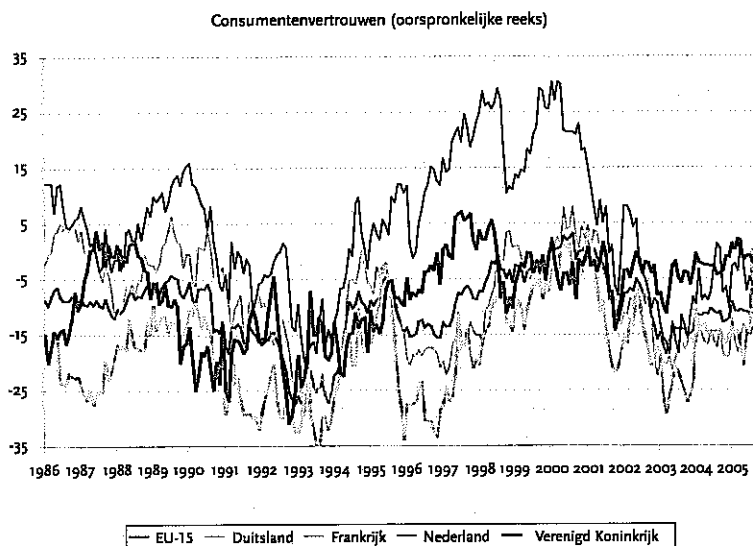
1 Confidence: consumentenvertrouwen

Volgens het CBS (2005) zijn consumenten structureel pessimistisch over de economie. Sinds het vertrouwen maandelijks wordt gemeten, dat wil zeggen sinds 1986, is het aantal pessimisten over de algemene vooruitzichten van de Nederlandse economie gemiddeld iets groter dan het aantal optimisten (zie Mosch, Prast en Van Raaij, 2006, figuur 2). Mensen hebben hun eigen financiële situatie en vooruitzichten de afgelopen twintig jaar daarentegen gemiddeld positief gewaardeerd. Deze bevindingen lijken enigszins op die van het Sociaal Cultureel Planbureau dat in 2003 constateerde, dat de houding van de gemiddelde Nederlander toen was te omschrijven als: "met mij gaat het goed, met ons gaat het slecht", en die houding twee jaar later opnieuw bevestigd zag (SCP 2003, 2005).

In internationaal perspectief is het niveau van het consumentenvertrouwen in Nederland zeker niet ongunstig, zie figuur 1. Wat echter opvalt, is dat de relatief gunstige positie die Nederland sinds 1986 had en die tussen 1995 en medio 2000 steviger werd, sinds 2001 - dat wil zeggen sinds de start van de sluiptcrach op de beurs, en sinds de invoering van de euro - zo goed als verdwenen is. Dat maakt het des te belangrijker om het consumentenvertrouwen en de determinanten daarvan nader te analyseren. Eerder onderzoek (DNB, 2005) laat zien, dat de eigen financiële positie, zoals het eigen vermogen en het woningbezit, weinig invloed heeft op het individuele vertrouwen van gezinnen

in de economische ontwikkeling. DNB concludeert dan ook: "Blijkbaar laten mensen de inschatting van hun financiële toekomst meer afhangen van de algemene economische situatie dan van hun eigen vermogenspositie." Ook dat is aanleiding om nader te onderzoeken waar die inschatting van de economische situatie dan wel van afhangt.

Figuur 1. Consumentenvertrouwen in Duitsland, Frankrijk, Nederland, het Verenigd Koninkrijk en de EU-15, 1986-2005

Om het vertrouwen in de economische situatie te peilen hebben wij in de DHS de volgende vraag voorgelegd: "Hoe beoordeelt u momenteel de economische situatie in Nederland?" Hoewel niet identiek aan het consumentenvertrouwen zoals gemeten door het CBS of Eurostat, is het antwoord op deze vraag een benadering van het vertrouwen dat mensen hebben in de ontwikkeling van de Nederlandse economie. De antwoorden die gegeven konden worden waren: *heel ongunstig*, *ongunstig*, *neutraal*, *gunstig* en *heel gunstig*. Onze twee meetmomenten zijn januari 2004 en februari 2006. In deze periode heeft in het oordeel over de economische situatie een omslag plaatsgevonden. Waar in januari 2004 nog bijna tweederde van de mensen een ongunstig oordeel had over de Nederlandse economie, toont de peiling van februari 2006 aan,

dat ruim tweederde momenteel een neutraal of gunstig oordeel heeft. Inmiddels weten we (juli 2006) dat het consumentenvertrouwen gemeenten volgens het CBS ook flink is gestegen.

De vraag die wij hier willen beantwoorden is, welke individuele achtergrondkenmerken van invloed zijn op het oordeel over de Nederlandse economie. Wat ons daarbij bijzonder interesseert is de vraag, of het vertrouwen in instituties – *trust* – hierbij een rol speelt.

Kolom 1 van tabel 1 geeft de verklarende achtergrondvariabelen voor het vertrouwen in het economische klimaat, indien wij alleen rekening houden met objectieve achtergrondkenmerken: leeftijd, geslacht, opleiding, inkomen en positie op de arbeidsmarkt. Daaruit blijkt dat opleiding niet en inkomensniveau wel een effect heeft op het vertrouwen in de economische situatie in Nederland. Jongeren hebben meer vertrouwen dan ouderen, mannen meer dan vrouwen. Dit effect van het geslacht blijkt bij nagenoeg alle vertrouwensvariabelen aanwezig te zijn. Verder blijkt uit onze analyse dat de arbeidsmarktpositie een rol speelt: mensen met een uitkering hebben, na correctie voor andere relevante variabelen zoals inkomen en opleiding, significant minder vertrouwen in de economische situatie in Nederland.

Dat mannen meer vertrouwen in de toekomst hebben dan vrouwen is mogelijk voor een deel toe te schrijven aan zelfoverschatting, waarvan bekend is dat die bij mannen groter is dan bij vrouwen (Barber en Odean, 2001). Verder blijkt uit psychologisch onderzoek dat het omgaan met geld voor mannen is geassocieerd met daadkracht en initiatief. Voor vrouwen is geld vaker iets wat haar overkomt of niet (Prince, 1993). Dat het vertrouwen groter is bij mensen met een hoog inkomen dan bij mensen met een laag inkomen kan zijn omdat mensen met een hoger inkomen minder afhankelijk zijn van anderen, inclusief de overheid, als het gaat om hun economische toekomst. Overigens blijkt uit recent onderzoek door DNB dat een hoger inkomen wél, en een hoger vermogen niet gelukkiger maakt (DNB, 2005).

Tabel 1. Vertrouwen in de economische situatie in Nederland (confidence)

	1	2	3
	Consumenten- vertrouwen	Consumenten- vertrouwen	Consumenten- vertrouwen
Leeftijd	-	-	-
Geslacht	+	+	+
Opleiding	x	x	x
Inkomen	+	x	x
Uitkering	-	x	x
Vertrouwen in deskundigheid en integriteit van bestuurders			
financiële instellingen		+	+
Vertrouwen in integriteit bedrijfsleven		+	+
Vertrouwen in parlement		x	x
Optimisme			+
Aantal waarnemingen	2076	1454	1147

- Gebruikte methode is ordered probit regressie
- Statistisch significant met betrouwbaarheid 95%
- + = positief verband, - = negatief verband
- x = variabele is opgenomen in regressie, maar is niet significant

In aanvulling op de bovengenoemde objectieve achtergrondkenmerken gaan we na of de *trust*-variabelen van significante invloed zijn op het vertrouwen in de economische ontwikkeling in Nederland. De resultaten hiervan staan in de tweede kolom van tabel 1. Het vertrouwen in de integriteit van het bedrijfsleven en in de deskundigheid en integriteit van bestuurders van financiële instellingen blijkt een significante factor. Wie zegt hierin meer vertrouwen te hebben, heeft ook meer vertrouwen in de economische situatie. Tussen het consumentenvertrouwen en het vertrouwen in het parlement bestaat geen significant verband.

Trust lijkt op het eerste oog, kortom, van belang voor *confidence*. Toch kunnen we deze conclusie niet zomaar trekken. Het is immers denkbaar dat het gevonden verband tussen het vertrouwen in de integriteit en deskundigheid van bedrijven en bestuurders van financiële instellingen enerzijds, en het vertrouwen in de situatie van de Nederlandse economie anderzijds, beide zijn toe te schrijven aan een derde factor. Het zou kunnen dat mensen die in aanleg pessimistisch en sceptisch zijn, geneigd zijn om zowel weinig vertrouwen in anderen en instituties te hebben, als weinig vertrouwen in de economische situatie. In dat geval zou de significante samenhang tussen *trust* en *confidence* niet het gevolg zijn van een oorzakelijk verband: beide worden dan beïnvloed door de pessimistische dan wel optimistische aanleg van het individu.

Van de deelnemers aan het Household Panel is bekend in welke mate zij zichzelf als een pessimistische dan wel optimistische persoonlijkheid karakteriseren op een schaal van 1 (heel pessimistisch) tot 7 (heel optimistisch). Het gaat hier om een zelfwaardering, en dan is het natuurlijk altijd de vraag in hoeverre die een betrouwbaar beeld geeft. Toch blijkt keer op keer uit wetenschappelijk onderzoek, dat zelfverklaarde voorkeuren een betrouwbaar beeld geven. Zo vinden Kapteyn en Teppa (2002) en Van Rooij, Kool en Prast (2004), dat zelfverklaarde risicotolerantie een goede voorspeller is van economisch gedrag: wie zegt een grotere afkeer van risico te hebben kiest bijvoorbeeld minder aandelen en meer obligaties in een beleggingsportefeuille en maakt ook andere keuzes die een grote risicoafkeer bevestigen.

Als we aan de eerder gevonden verklarende variabelen de door het individu zelfverklaarde optimistische dan wel pessimistische aanleg toevoegen, blijkt deze aanleg van significante invloed op het vertrouwen in de economische situatie in Nederland (kolom 3 in tabel 1). Mensen met een pessimistische aanleg hebben significant minder vertrouwen. Maar toevoeging van deze variabele aan de analyse laat onverlet dat het vertrouwen in de integriteit van het bedrijfsleven van significante invloed is op het vertrouwen in de economische situatie. Ook het significante effect van het vertrouwen in de deskundigheid en integriteit van bestuurders van financiële instellingen houdt stand. Opvallend is, dat na opnemering van de optimisme-indicator het effect van het hebben van een uitkering op het vertrouwen in de economie verdwijnt. Dit kan er

op duiden dat mensen met een uitkering een pessimistischere aanleg hebben. Ook hier is het effect van het inkomen verdwenen.

Wij hebben ook bekeken of in aanvulling op de bovenstaande variabelen het vertrouwen in de medemens – het antwoord op de vraag: “*Zijn de meeste mensen te vertrouwen?*” – van invloed is op het vertrouwen in de economische situatie. Dit blijkt niet het geval te zijn. Indien we de overige *trust*-variabelen echter weglaten, heeft deze maatstaf voor sociaal kapitaal wel een effect. Ook dan verdwijnt, net als in kolom 2, het effect van de variabele uitkering. Dit suggereert een negatieve samenhang tussen het hebben van intermenselijk vertrouwen en het afhankelijk zijn van een uitkering. Daarbij is de causaliteit niet op voorhand duidelijk: krijgen mensen met een uitkering een pessimistische attitude of hebben mensen met een pessimistische inslag een grotere kans om van een uitkering afhankelijk te raken? Dit is een vraag waarop wij met de ons op dit moment ter beschikkingstaande gegevens geen antwoord kunnen geven. Deze uitkomst is aanleiding tot nader onderzoek.

De positieve samenhang tussen *confidence* en *trust* is nauwelijks eerder onderzocht in de wetenschappelijke literatuur en verdient nadere bestudering. Op grond van de data is niet met volledige zekerheid te zeggen dat *trust* de determinant is van *confidence*. In beginsel is causaliteit in omgekeerde richting denkbaar, al achten wij die minder waarschijnlijk. *Trust* is immers minder aan verandering onderhevig dan *confidence*. Wel is een wederzijdse beïnvloeding tussen *confidence* en *trust* denkbaar.

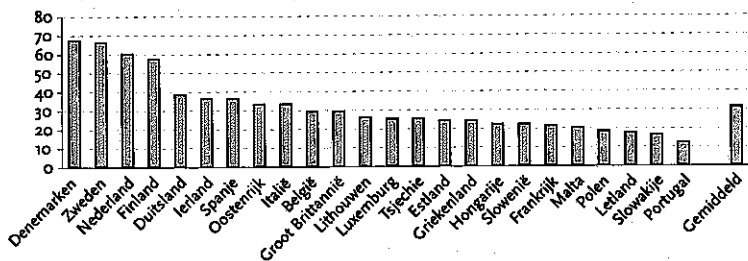
2 Trust: intermenselijk en institutioneel vertrouwen

Voor het schetsen van de ontwikkeling in de tijd van een aantal vertrouwensindicatoren, maken wij naast de DHS gebruik van de resultaten van de Value Survey, die voor Nederland bestaat uit een peiling onder een steeds wisselende representatieve steekproef van circa 1000 personen (Halman, Luijckx en Van Zundert, 2005). De resultaten van de Value Survey en de DNB Household Survey (DHS) zijn om een aantal redenen niet helemaal vergelijkbaar. Ten eerste is het Value Survey gebaseerd op face-to-face gesprekken, terwijl de DHS gebruik maakt van beantwoording via Internet. In de tweede plaats is de DHS iets

anders van samenstelling, het gemiddelde opleidingsniveau van de deelnemers aan het panel is wat hoger dan dat van het Value Survey. Bij het interpreteren van de uitkomsten moeten deze verschillen in het achterhoofd gehouden worden.

Intermenselijk vertrouwen. Om het intermenselijke vertrouwen te meten is in lijn met de eerdere onderzoeken de volgende vraag gesteld: "Vindt u dat over het algemeen de meeste mensen wel te vertrouwen zijn of vindt u dat men niet voorzichtig genoeg kan zijn in de omgang met mensen?" Uit de antwoorden blijkt dat het interpersoonlijke vertrouwen in Nederland in de afgelopen 25 jaar is gestegen: van rond 45 procent in 1981 naar bijna 70 procent in 2005. Uit een internationale vergelijking over 2000 blijkt dat Nederland het ook in internationaal opzicht goed doet als het gaat om intermenselijk vertrouwen. Figuur 2 geeft een internationale vergelijking van het intermenselijke vertrouwen van de mensen in de landen van de Europese Unie (inclusief nieuwkomers) in 2000. Daaruit blijkt dat Nederland toen op de derde plaats eindigde wat betreft het intermenselijke vertrouwen. Het percentage intermenselijk vertrouwen is bij ons zelfs nagenoeg het dubbele van het EU-gemiddelde. Opvallend in figuur 2 is ook, dat slechts een viertal EU-landen behoren tot wat we de *happy few* zouden kunnen noemen: naast Nederland hebben alleen Denemarken, Zweden en Finland een bevolking waarvan meer dan de helft vindt dat anderen over het algemeen te vertrouwen zijn.

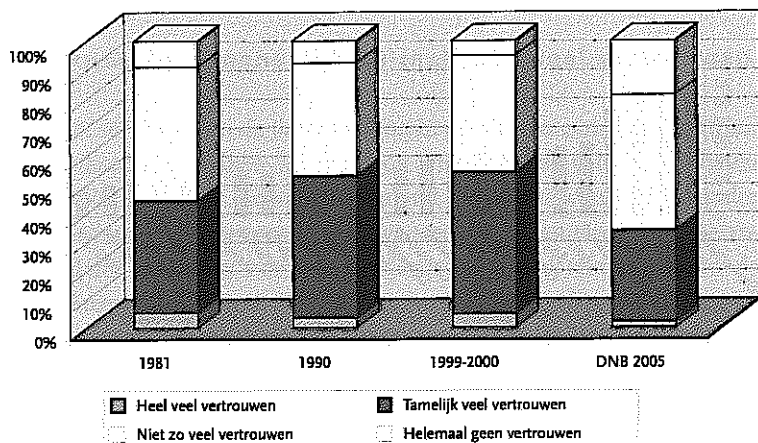
Figuur 2. Intermenselijk vertrouwen (2000)

Vertrouwen in instituties. Om het vertrouwen in een aantal instituties in ons land te meten is de volgende vraag gesteld: "Hoeveel vertrouwen heeft u in (betreffende institutie)?" Er waren vier antwoorden mogelijk: *heel veel vertrouwen, tamelijk veel vertrouwen, niet zo veel vertrouwen en helemaal geen vertrouwen.*

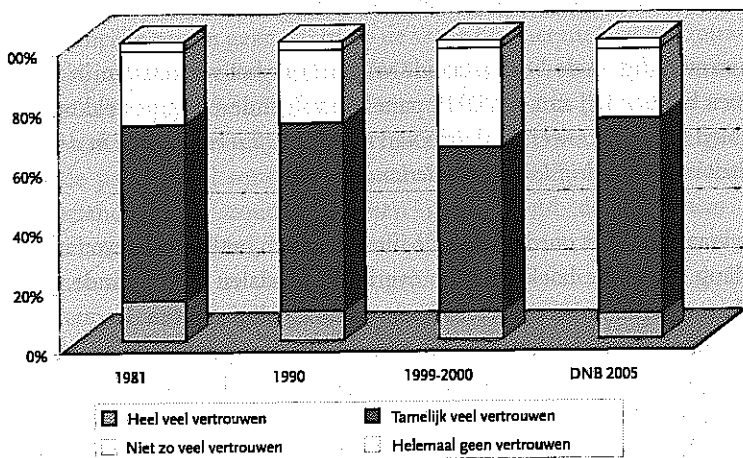
Figuur 3 geeft een overzicht van de ontwikkeling van het vertrouwen in Nederland in het parlement sinds 1981. Daaruit blijkt dat het percentage Nederlanders dat vertrouwen heeft in het parlement in 2005 lager was dan in de eerdere peilingen. Slechts één op de drie Nederlanders zei in 2005 tamelijk veel, dan wel heel veel vertrouwen in het parlement te hebben. Opvallend is ook het hoge percentage in 2005 dat zegt helemaal geen vertrouwen in het parlement te hebben: met bijna 20 procent is dat een verviervoudiging ten opzichte van 1999/2000, en een verdubbeling ten opzichte van 1981. Het Sociaal Cultureel Planbureau (2005) constateert overigens dat het percentage Nederlanders dat vertrouwen heeft in het kabinet tussen 2000 en 2004 is gedaald van 75 procent naar 48 procent. Uit internationaal vergelijkend onderzoek blijkt dat het vertrouwen van burgers in de politiek in Europa kleiner is dan dat in Canada en de Verenigde Staten. Teulings, Bovenberg en van Dalen (2005) concluderen dan ook: 'Europeanen mogen dan bang zijn voor Amerikaanse toestanden, de Amerikanen zelf zijn dat klaarblijkelijk minder.'

Figuur 3. Vertrouwen in het parlement

Wij hebben ook gevraagd naar het vertrouwen in de politie, dit om te zien of het gedaalde vertrouwen in het parlement mogelijk een reflectie is van een algehele afname van het vertrouwen in gezagsdragers. Zoals blijkt uit Figuur 4 is, ondanks discussie over een gebrek aan vertrouwen in de veiligheid in Nederland, het vertrouwen in de politie in Nederland tussen 1981 en 2000 slechts licht gedaald. De peiling met de DNB Household Survey laat zelfs een stijging zien in 2005 ten opzichte van 2000. Mogelijk ervaart de burger de politie als een institutie die dichterbij is dan de politiek of de EU. Dat zou kunnen betekenen dat de campagne 'meer blauw op straat' haar sporen heeft nagelaten. Een andere mogelijke verklaring is dat het optreden van de politie als voorspelbaar en consistent wordt gezien. Een boete bij lichte snelheidsovertredingen mag dan niet worden gewaardeerd, maar voorspelbaar en consistent gedrag dragen wel bij aan de betrouwbaarheid van een institutie. In een internationale vergelijking met de andere landen van de EU scoorde Nederland in 2000 wat betreft het vertrouwen in de politie gemiddeld.

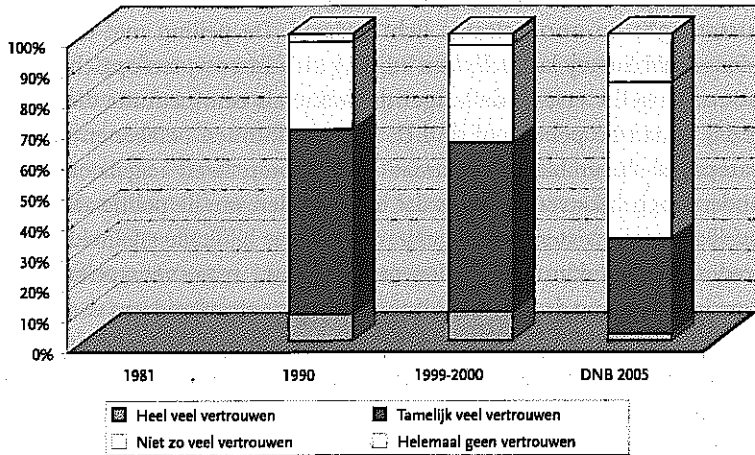
Figuur 4. Vertrouwen in de politie

Het kabinet Balkenende 2 heeft verregaande wijzigingen aangekondigd en doorgevoerd in de sociale zekerheid. Dat heeft geleid tot een sterke daling van het vertrouwen daarin, zoals blijkt uit figuur 5. Het percentage Nederlanders dat zegt heel veel of tamelijk veel vertrouwen te heb-

ben in de sociale zekerheid nam af van rond 60 procent in 2000 naar rond 25 procent in de zomer van 2005.

Figuur 5. Vertrouwen in de sociale zekerheid

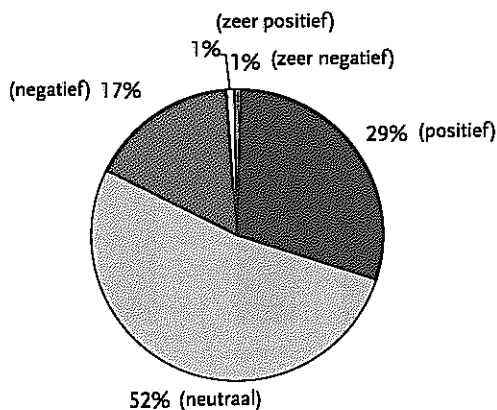

Toelichting: gegevens voor 1981 ontbreken.

In aanvulling op de bovenstaande vragen over het vertrouwen in instituties hebben wij aan het DHS panel de volgende vraag gesteld op het gebied van vertrouwen in de zin van *trust*: "Heeft u vertrouwen in de integriteit van het bedrijfsleven in Nederland?"

De vraag naar het oordeel over de integriteit van het bedrijfsleven is van belang gezien de boekhoud- en overige schandalen (bouwfraude, handel met voorkennis, aandelenlease) van de afgelopen jaren. In ons vorige artikel bleek dat het oordeel over het vertrouwen in de economie (consumentenvertrouwen) niet alleen van rationeel-economische factoren afhankelijk is. Een eventueel effect van twijfel aan de integriteit van het bedrijfsleven is niet op voorhand uit te sluiten. Bijna één op de vijf Nederlanders oordeelt negatief of zeer negatief over de integriteit van het bedrijfsleven, rond de helft is neutraal en minder dan één op de drie Nederlanders heeft een (zeer) positief oordeel (zie figuur 6).

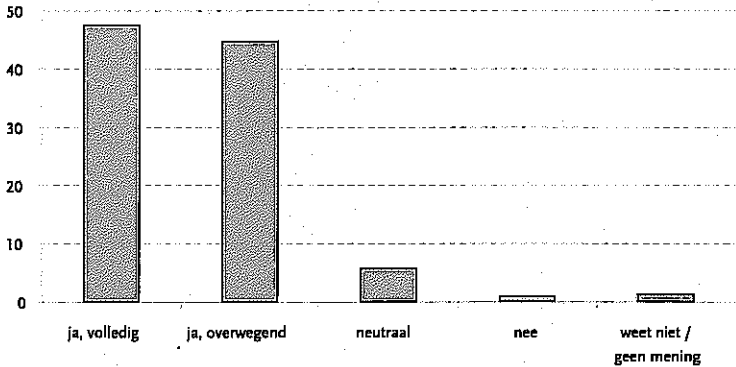
Figuur 6. Integriteit van het bedrijfsleven (procenten)

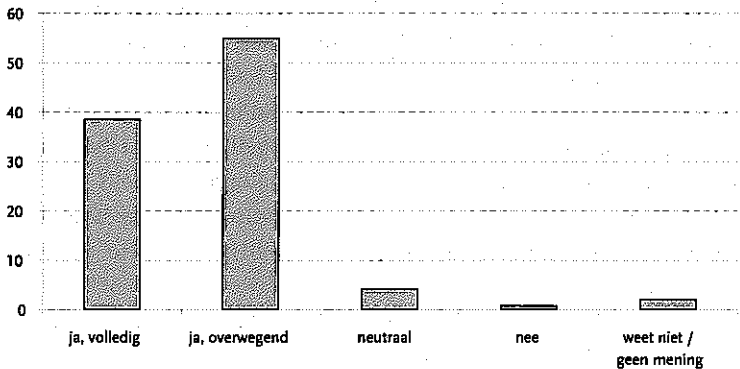
Vertrouwen in banken, levensverzekeraars en pensioenfondsen. Vanwege het belang van de financiële sector voor de Nederlandse economie en de evidente verbanden tussen vertrouwen in en het functioneren van de financiële sector, gaan wij in op de vraag hoe het met dat vertrouwen gesteld is. Uit de peiling met de DHS uit januari 2004 blijkt, dat ruim 90 procent van de bevolking toen vertrouwen had in het bankwezen in zijn totaliteit in Nederland. Vijftien procent had in het jaar voorafgaand aan de peiling wel eens gedacht aan de mogelijkheid dat banken in Nederland failliet zouden kunnen gaan. Rond de helft van de Nederlandse bevolking heeft er volledig vertrouwen in dat hun eigen bank te allen tijde in staat is hun geld uit te betalen (figuur 7.1). Nog eens 45 procent heeft daar overwegend vertrouwen in. Ook het vertrouwen in levensverzekeraars is groot (figuur 7.2). Houders van een levensverzekering hebben er in overgrote meerderheid (93%) volledig of overwegend vertrouwen in dat hun verzekeraar in de toekomst het geld zal uitbetalen. Het vertrouwen in pensioenfondsen in Nederland is lager (figuur 7.3). Weliswaar hebben toekomstige pensioengerechtigden er overwegend vertrouwen in (74%) dat hun pensioenfonds te zijner tijd het pensioen zal kunnen uitbetalen, maar meer dan één op de drie werknemers aangesloten bij een pensioenfonds heeft in 2003 getwijfeld of zijn pensioenfonds aan de verplichtingen zal kunnen vol-

doen. Zoals wij later zullen zien hangt het vertrouwen in pensioenfondsen samen met leeftijd: hoe ouder, des te minder twijfel.

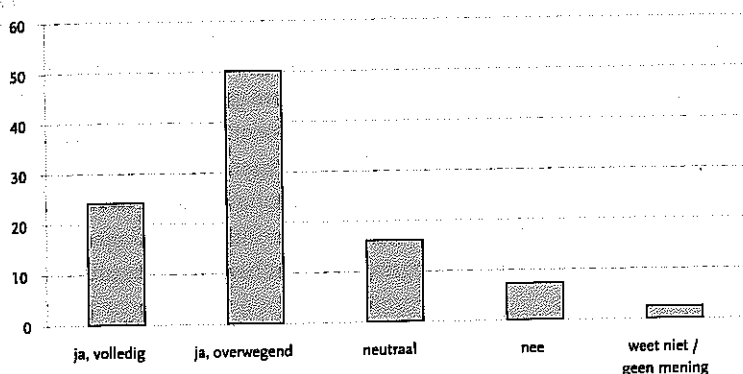
Figuur 7.1 Vertrouwen in de eigen bank

Figuur 7.2 Vertrouwen in de eigen levensverzekeraar

Figuur 7.3 Vertrouwen in het eigen pensioenfonds

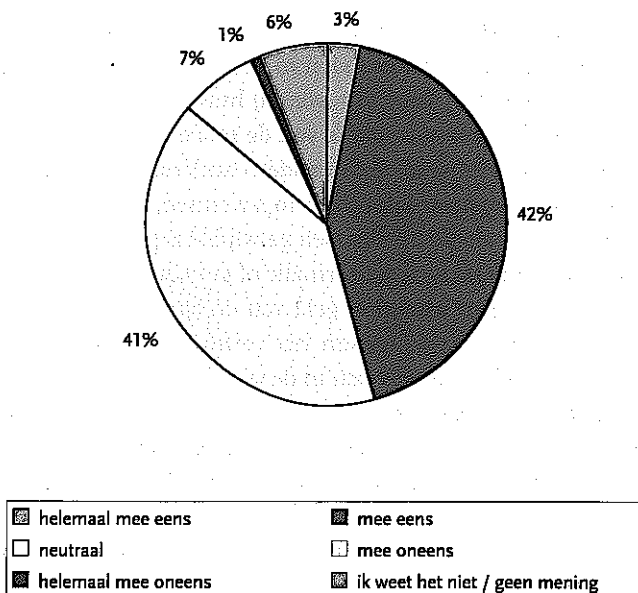

Al met al is het vertrouwen in financiële instellingen dus groot. Toch had 7 procent van de ondervraagden in het jaar 2003 wel eens getwijfeld of hun bank(en) in staat was (waren) hun geld uit te betalen. Van deze groep heeft 17 procent (dat is van de totale bevolking 1,4%) actie ondernomen door zijn geld bij een andere bank onder te brengen. Eén op de vijf twijfelaars heeft informatie ingewonnen, maar het geld laten staan. Van de mensen die niet hebben getwijfeld zegt 62 procent dat zij, bij twijfel naar aanleiding van informatie of geruchten over de betrouwbaarheid van de eigen bank, het geld van de bank zouden halen. Dat suggereert, dat een wegvallen van het vertrouwen in de eigen bank grote effecten zou kunnen hebben in de vorm van een stormloop op de bank. Dat geldt al bij een vermoeden van onbetrouwbaarheid, waarmee het vertrouwen in banken een kwetsbare variabele is. Er is hier wel een kanttekening op haar plaats, want het is bekend dat er meestal een verschil is tussen voorgenomen en feitelijk activisme, kortom het is de vraag of zoveel mensen inderdaad actie zouden ondernemen.

Vertrouwen in de deskundigheid en integriteit van bestuurders van financiële instellingen. Hiertoe hebben we de volgende vraag in de peiling opgenomen: *Heeft u vertrouwen in de deskundigheid en integriteit van de bestuurders van financiële instellingen?* De deskundigheid en integriteit zijn een voorwaarde voor banken voor het verkrijgen of behouden van een vergunning om het bankbedrijf te mogen uitoefenen. Dat is anders voor bestuurders van niet-financiële instellingen: er is geen instantie

die hierop toezicht uitoefent. Dat heeft uiteraard te maken met het feit dat het financiële systeem te beschouwen is als het hart- en vaatstelsel van de economie. Van de Nederlanders heeft 45 procent een redelijk of groot vertrouwen in de deskundigheid en integriteit van de bestuurders van financiële instellingen (figuur 8). Een grote groep is neutraal (41%) of heeft geen mening (6%), en slechts 8 procent beschouwt financiële bestuurders als ondeskundig en/of niet integer. Dit oordeel over de bestuurders in de financiële sector steekt gunstig af bij dat over de integriteit van het bedrijfsleven, want maar liefst één op de vijf Nederlanders twijfelt aan de integriteit van het bedrijfsleven in het algemeen.

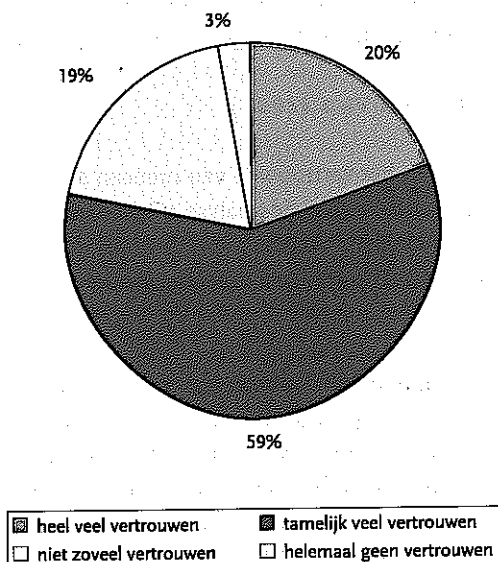
Figuur 8. Vertrouwen in de bestuurders van financiële instellingen

Belang van en vertrouwen in het toezicht op de financiële sector. Eén van de manieren om het vertrouwen in financiële instellingen te handhaven is adequaat toezicht op de financiële sector. Dit toezicht is één van de hoofdtaken van de Nederlandsche Bank. Een grote meerderheid van de Nederlandse bevolking, namelijk rond 90 procent, is van mening dat toezicht op banken, pensioenfondsen en (levens)verzeke-

raars in Nederland noodzakelijk is. Het vertrouwen in de Nederlandse Bank, die verantwoordelijk is voor het toezicht op de gezondheid van alle financiële instellingen en het bewaken van de financiële stabiliteit, is groot: één op de vijf Nederlanders heeft zeer veel vertrouwen, drie op de vijf Nederlanders hebben tamelijk veel vertrouwen in DNB (zie figuur 9). Dit betekent overigens dat nog altijd meer dan 20 procent van de Nederlanders geen of weinig vertrouwen in DNB heeft. Deze bevinding is van groot belang, omdat later zal blijken, dat wie meer vertrouwen heeft in DNB een groter vertrouwen heeft in financiële instellingen in Nederland, hetgeen op zijn beurt het vertrouwen in de economische situatie (*confidence*) vergroot.

Figuur 9. Vertrouwen in DNB

Vertrouwen in de financiële sector na incidenten. De meting van het vertrouwen in de financiële sector is grotendeels herhaald in februari 2006, onder andere om te meten of een vertrouwenseffect is uitgegaan van een aantal incidenten in de bankwereld. Het meest in het oog springende incident was het faillissement van Van der Hoop Bankiers in december 2005, waaraan de media veel aandacht hebben gewijd. In de enquête zelf is overigens op geen enkele wijze aan dit of enig ander

incident gerefereerd. De hernieuwde peiling laat een continu hoog vertrouwen zien in het bankwezen. Ruim 9 op de 10 Nederlanders heeft een stabiel hoog vertrouwen dat de bank waaraan zij hun geld hebben toevertrouwd te allen tijde in staat is dat geld terug te betalen. Hetzelfde geldt voor het algemene vertrouwen in banken. Het verbaast dan ook niet dat de Van der Hoop affaire nauwelijks een besmettingseffect via het vertrouwenskanaal teweeg heeft gebracht. Het vertrouwen van houders van een levensverzekering dat hun verzekeraar in de toekomst het geld zal uitbetalen is vrijwel gelijk gebleven (2004: 93%, 2006: 92%). Tevens hebben de incidenten in de banksector het aanzien van de bestuurders niet beschadigd. Ruim de helft van de ondervraagden geeft aan de bestuurders van financiële instellingen als deskundig en integer te beschouwen, wat een stijging ten opzichte van de eerdere peiling impliceert (2004: 46%, 2006: 51%). De incidenten in de banksector hebben ten slotte ook geen terugslag gehad op het vertrouwen in DNB.

3 Determinanten van *trust*

Om te bezien waarvan het vertrouwen van mensen afhankelijk is, hebben wij een multivariate regressie-analyse uitgevoerd met de vertrouwensvariabelen als afhankelijke, en objectieve en subjectieve achtergrondkenmerken als verklarende variabelen. Dit leidt tot het volgende beeld.

Vertrouwen in het parlement. Kolom 1 van tabel 2 geeft een overzicht van de individuele achtergrondvariabelen die van invloed zijn op het vertrouwen in het parlement. Twee objectieve variabelen blijken van belang: het inkomensniveau (hoe hoger, des te meer vertrouwen) en de arbeidsmarktpositie (mensen met een uitkering hebben minder vertrouwen). Daarnaast speelt de subjectieve variabele intermenselijk vertrouwen een significante rol: mensen die elkaar meer vertrouwen hebben ook meer vertrouwen in het parlement als institutie. We zullen zien dat deze variabele van intermenselijk vertrouwen nog vaak terugkeert als verklarende factor voor vertrouwen in instituties. Datzelfde geldt overigens voor de variabele uitkering.

Tabel 2. Determinanten vertrouwen

	1	2	3	4	5	6	7
	Vertrouwen in parlement	Vertrouwen in DNB Vertrouwen in integriteit bedrijfsleven	Vertrouwen in deskundigheid en integriteit van bestuurders financiële instellingen	Vertrouwen in eigen bank	Vertrouwen in eigen levensverzekeraar	Vertrouwen in eigen pensioenfonds	
Leeftijd	x	+	#	x	x	x	+
Geslacht	x	+	+	+			x
Opleiding	x	x	x		x	x	x
Inkomen	+	+	+	+	x	x	x
Uitkering	-	-	x	-##			
Vertrouwen in bestuurders financiële instellingen							
Vertrouwen in integriteit bedrijfsleven							
Optimisme	x	x	+	+	x	x	x
Intermenselijk vertrouwen	+	+	+	+			
Vertrouwen in parlement		+	+	+	+	+	+
Weet dat er financieel toezicht is				+	+	+	+
Vertrouwen in DNB				+	+	+	+
Aantal waarnemingen	1147	1147	1147	1147	571	264	407

- Gebruikte methode is ordered probit regressie
- Statistisch significant betrouwbaarheid 95%
- + = positief verband, - = negatief verband
- x = variabele is opgenomen in regressie, maar is niet significant
- # Het effect van deze variabele verdwijnt als de intermenselijk vertrouwen variabele wordt toegevoegd.
- ## Het effect van deze variabele verdwijnt als de optimisme-indicator als verklarende factor wordt toegevoegd.

Vertrouwen in DNB. Zoals wij eerder zagen hebben vier op de vijf Nederlanders tamelijk veel of heel veel vertrouwen in DNB. Uit onze nadere analyse blijkt, dat ouderen meer vertrouwen hebben in DNB dan jongeren, hogere inkomens meer dan lagere inkomens, en man-

nen meer dan vrouwen (zie kolom 2 van tabel 2). Verder hebben mensen met een uitkering minder vertrouwen in DNB, en is er een significant effect van de variabele intermenselijk vertrouwen: mensen die meer vertrouwen hebben in de medemens hebben ook meer vertrouwen in DNB. Een verrassende uitkomst is dat het vertrouwen in DNB significant samenhangt met dat in het parlement. Verrassend, omdat DNB op afstand staat van de politiek. Wat betreft het monetaire beleid en het betalingsverkeer is er een volledige afhankelijkheid, uiteraard binnen het kader van de statuten en het mandaat van de ECB. Voor de toezichttaak heeft DNB de status van een zelfstandig bestuursorgaan (ZBO). Blijkbaar ziet het publiek DNB toch niet los van de politiek. Het is op basis van de ons ter beschikkingstaande analyse niet ondenkbaar dat er een derde, individueel bepaalde factor is, die het vertrouwen in parlement en DNB beïnvloedt en daardoor de samenhang veroorzaakt. Dat kunnen niet het intermenselijke vertrouwen en de optimisme-indicator zijn, want daarmee is in de analyse al rekening gehouden. Eventueel zou het bijvoorbeeld zo kunnen zijn, dat er mensen zijn die nu eenmaal meer of minder vertrouwen hebben in welke autoriteit of gezagsdrager dan ook. Hoe dan ook, het vertrouwen in DNB blijkt een voor de taken van DNB belangrijke variabele. Het heeft een positief effect op het vertrouwen in de deskundigheid en integriteit van financiële bestuurders en op het vertrouwen in banken, verzekeraars en pensioenfondsen, zoals we hieronder zullen zien. Daarmee heeft vertrouwen in DNB bovendien indirect een positief effect op het vertrouwen in de economische situatie.

Vertrouwen in de integriteit van het bedrijfsleven. Het vertrouwen in de integriteit van het bedrijfsleven hangt negatief samen met leeftijd, positief met inkomen maar niet met opleiding, en mannen hebben meer vertrouwen dan vrouwen. Verder hebben optimisten een groter vertrouwen in de integriteit van het bedrijfsleven. Het hebben van een uitkering heeft geen effect, behalve als we de optimisme-indicator als verklarende variabele weglaten, hetgeen opnieuw een sterke samenhang hier tussen suggereert. Als we aan de verklarende variabelen de subjectieve variabele van het intermenselijke vertrouwen toevoegen, blijkt dit van significante invloed, maar verdwijnt het effect van leeftijd, hoewel nadere analyse niet aantoont dat ouderen minder vertrouwen hebben in de medemens dan jongeren. Verder blijkt het vertrouwen in het parlement

van invloed te zijn. Het effect daarvan komt boven op de optimisme-indicator en het intermenselijke vertrouwen. Dit suggereert dat de bevolking van mening is dat het parlement invloed kan uitoefenen op de integriteit van het bedrijfsleven. Een overzicht van de determinanten van het vertrouwen in de integriteit van het bedrijfsleven is weergegeven in kolom 3 van tabel 2.

Vertrouwen in de bestuurders van financiële instellingen. Eerder zagen wij, dat dit vertrouwen groter is dan dat in de integriteit van het bedrijfsleven, hetgeen wellicht te maken heeft met het feit dat er in Nederland geen grote schandalen zijn geweest in de financiële sector. Tegelijkertijd moet geconstateerd worden, dat een grote groep Nederlanders – rond 40 procent – niet ongunstig, maar ook niet gunstig denkt over de bestuurders van financiële instellingen. Kolom 4 in tabel 2 geeft een overzicht van de invloed, in kwalitatieve zin, van de individuele achtergrondkenmerken op het vertrouwen in financiële bestuurders. Daaruit blijkt dat van de objectieve achtergrondkenmerken leeftijd geen effect heeft, maar geslacht, opleiding en inkomen wel. Mannen hebben meer vertrouwen in bestuurders van financiële instellingen dan vrouwen. Inkomen heeft een positief effect, maar het vertrouwen hangt negatief samen met opleiding. Wie weet dat er toezicht is op het bankwezen heeft meer vertrouwen. Dat is gunstig, want het betekent dat mensen er kennelijk vertrouwen in hebben dat het toezicht op de financiële sector een positieve invloed heeft op de kwaliteit van financiële bestuurders. Daarnaast hebben de optimisme-indicator en het intermenselijke vertrouwen beide een positief effect. Mensen met een uitkering hebben minder vertrouwen in de deskundigheid en integriteit van financiële bestuurders, maar dat effect geldt ook nu alleen als we de optimisme-indicator weglaten als verklarende factor. Een opvallende en tot nadenken stemmende uitkomst is, dat het vertrouwen in de integriteit en deskundigheid van bestuurders van financiële instellingen ook significant samenhangt met het vertrouwen in het parlement. Overigens blijken de kennis over het bestaan van DNB en van het toezicht op banken, verzekeraars en pensioenfondsen positief af te hangen van opleiding en inkomen, en bij mannen significant groter te zijn dan vrouwen.

Vertrouwen in banken, levensverzekeraars en pensioenfondsen. Als we kijken naar de factoren die van invloed zijn op het vertrouwen in de eigen bank, blijkt dat noch de objectieve achtergrondkenmerken zoals leeftijd en geslacht, noch de pessimisme-index van invloed zijn. De kennis over DNB en over het banktoezicht in Nederland zijn wel van belang. Uit onze enquête is gebleken dat rond 80 procent van de bevolking weet dat er banktoezicht is en drie op de vier Nederlanders weten dat er toezicht is op verzekeraars en pensioenfondsen. Mensen die weten dat er toezicht is op het bankwezen hebben significant meer vertrouwen in hun eigen bank. Ook voor het vertrouwen in (levens)verzekeraars geldt dat mensen die weten dat er toezicht is op verzekeraars er meer vertrouwen in hebben dat hun verzekeraar te allen tijde hun levensverzekering kunnen uitkeren. Mensen die weten dat er pensioen-toezicht is hebben ook meer vertrouwen in pensioenfondsen. Daarbij is, anders dan bij banken en verzekeraars, ook het objectieve kenmerk leeftijd van invloed op het pensioenvertrouwen. Het vertrouwen, dat het pensioenfonds te allen tijde het pensioen zal uitkeren waar men recht op heeft, stijgt met de leeftijd. Met andere woorden, hoe jonger, des te groter men de kans acht dat er aan de pensioenrechten gesleuteld zal worden. Dit wekt geen verbazing gezien de huidige discussie over de houdbaarheid van ons pensioensysteem, de beperking van de indexering en de mogelijke overgang op een al dan niet-collectieve *defined contribution* regeling.

Opnieuw blijkt het vertrouwen in het parlement van significante invloed. Dit is opmerkelijk, omdat het toezicht op banken, verzekeraars en pensioenfondsen is gedelegeerd aan DNB, en DNB op afstand van de politiek opereert, zij het dat er recentelijk een discussie is over toezichthouders en ZBO's en het toezicht daarop. Een en ander is schematisch weergegeven in kolommen 5, 6 en 7 in tabel 2.

Een naar onze mening opvallende uitkomst is dat het vertrouwen in banken, verzekeraars en pensioenfondsen niet samenhangt met opleiding en inkomen en voor banken en verzekeraars ook niet met leeftijd. Dit vertrouwen wordt kennelijk door brede groepen van de bevolking gedeeld.

Verder blijkt uit de analyse, dat niet alleen het vertrouwen in, maar ook kennis over toezicht op de financiële instellingen het vertrouwen in die instellingen vergroot. Kennis over het financiële toezicht draagt positief bij aan het vertrouwen in banken, verzekeraars en pensioenfondsen.

Kennelijk bestaat de indruk dat toezicht de betrouwbaarheid van financiële instellingen bevordert. Dat is een mooi resultaat voor de toezichthouder en zou kunnen betekenen dat er meer bekendheid gegeven moet worden aan de toezichttaak van DNB. Tegelijkertijd moet rekening gehouden worden met het gevaar van overspannen verwachtingen met betrekking tot het toezicht.

4 Conclusie

Nederlanders zijn structureel pessimistisch over de economie in het algemeen, maar optimistisch over de eigen financiële situatie, zo blijkt uit analyse van het consumentenvertrouwen (*confidence*). Met mij gaat het goed, maar met ons gaat het slecht, lijkt de burger te zeggen. Een gemengd beeld is ook te zien bij de ontwikkeling van de *trust*-indicatoren. Nederlanders hebben een (internationaal) hoog en nog steeds stijgend vertrouwen in medemensen, maar het vertrouwen in instituties en grotere verbanden brokkelt af, met name waar het vertrouwen in de politiek betreft.

Hier tegen afgezet is de grote mate van vertrouwen in banken, verzekeringsmaatschappijen en pensioenfondsen op het eerste gezicht opvallend te noemen. Recente incidenten in de banksector hebben daarbij niet of nauwelijks effect gehad op het vertrouwen in het bankwezen of andere financiële instellingen. Ook het oordeel over de bestuurders van financiële instellingen steekt gunstig af bij dat over de integriteit van het bedrijfsleven. Op het tweede gezicht is haast ook geen andere uitkomst mogelijk. De financiële sector drijft immers op vertrouwen: als instellingen geen hoog vertrouwen genieten, zouden ze wellicht niet eens bestaan. Meer dan de helft van de mensen geeft ook aan het geld van de bank te halen, wanneer twijfels over de betrouwbaarheid zouden rijzen, zelfs wanneer deze twijfels de verzekeringstak van een bank betreffen. Goed financieel toezicht is daarom van groot belang en burgers vertrouwen dat DNB blijkbaar toe. Liefst tachtig procent heeft heel veel of tamelijk veel vertrouwen in DNB. Het is interessant te zien dat het vertrouwen in DNB zoveel hoger ligt dan het vertrouwen in andere instituties, maar het is ook essentieel, omdat DNB haar "vertrouwensgenererende" taken enkel adequaat kan verrichten, wanneer zij zelf een sterke reputatie geniet.

Gezien de maatschappelijke discussie over het (vermeende) gebrek aan veiligheid, is een opvallende uitkomst dat het vertrouwen van de Nederlandse burger in de politie als institutie geen dalende trend vertoont. Een mogelijke verklaring is dat de burger de politie als voorspelbaar beschouwt. Zij heeft zich immers aan regels te houden die zij zelf niet kan veranderen.

Uit de nadere analyse naar de determinanten van vertrouwen komt naar voren dat het vertrouwen in de economische situatie (*confidence*) afhangt van zowel objectieve sociaal-economische kenmerken als subjectieve factoren zoals het individuele optimisme en het vertrouwen in instituties. Ook het vertrouwen in instituties hangt af van zowel objectieve achtergrondkenmerken als van subjectieve vertrouwensvariabelen. Zo blijkt op individueel niveau een significante samenhang te bestaan tussen het vertrouwen in het parlement en dat in DNB. Ook het vertrouwen in financiële instellingen hangt samen met dat in het parlement. Dit is verrassend, omdat DNB op afstand van de politiek opereert met een onafhankelijk monetair beleid en als zelfstandig bestuursorgaan voor onder meer de toezichttaak.

Opvallend is verder dat het hebben van een uitkering, nog los van inkomen en opleiding, een sociaal-economische karakteristiek is die steeds weer terugkomt als factor die het vertrouwen van de Nederlander (*confidence, trust*) nadelig beïnvloedt. Dit zou kunnen betekenen, dat het hebben van een uitkering pessimistisch maakt. Het is echter niet uit te sluiten, dat een pessimistische aanleg de kansen op de arbeidsmarkt verkleint. Hoe dat ook zij, het hebben van werk is kennelijk van groot belang voor burgers om zich onderdeel van de samenleving te voelen.

Verder is er een verband tussen *confidence* en *trust* naar voren gekomen zoals wij dat niet eerder in de literatuur hebben aangetroffen. Het consumentenvertrouwen is de afgelopen vijf jaar in Nederland sterk gedaald. Deze teruggang was scherper dan in de ons omringende landen. Uit de analyse blijkt dat er een significant verband is tussen het vertrouwen van de Nederlandse burger in de economische situatie en in de instituties in ons land. Wie meer vertrouwen heeft in instituties heeft ook meer vertrouwen in de economie. Dit verband is niet eerder in de

literatuur aangetoond. Het maakt het belang van vertrouwen in instituties en elkaar des te groter.

Auteurs

Robert Mosch is werkzaam bij De Nederlandsche Bank in de Divisie Toezicht Beleid, Afdeling Toezicht Strategie. Mr. dr. R.H.J. Mosch, De Nederlandsche Bank, Postbus 98, 1000 AB Amsterdam, e-mail: R.H.J.Mosch@DNB.nl. Henriëtte Prast is werkzaam bij De Nederlandsche Bank, Divisie Economische Beleid en Onderzoek en is tevens hoogleraar Personal Finance Planning aan de Universiteit van Tilburg op een Rabo/Netspar leerstoel. Prof. dr. H.M. Prast, De Nederlandsche Bank, Postbus 98, 1000 AB Amsterdam, e-mail: H.M.Prast@DNB.nl. Dit artikel is op persoonlijke titel geschreven. De opvattingen van de auteurs geven niet noodzakelijkerwijze de mening van DNB weer.

Literatuur

- Barber, B. en T. Odean (2001), Boys Will Be Boys: Gender, Overconfidence and Common Stock Investment, *Quarterly Journal of Economics*, 116, 261-292.
- CBS (2005), Grote verschillen in consumentenvertrouwen, *Conjunctuurbericht*, 15 augustus 2005, www.cbs.nl.
- DNB (2005), Vertrouwen, geluk en de financiële situatie van huishoudens, *DNB Kwartaalbericht*, september 2005.
- Halman, L., R. Luijkx en M. van Zundert (2005). *Atlas of European Values*, Leiden: Koninklijke Brill en Universiteit van Tilburg.
- Kapteyn, A. en F. Teppa (2002), *Subjective measures of risk aversion and portfolio choice*.
- Mosch, R.H.J., H.P. Prast, W.F. van Raaij (2006), Vertrouwen, cement van de samenleving en aanjager van de economie, *Tijdschrift voor Politieke Economie*, 27: 40-54.
- Prast, Henriëtte (2004b), *Geld en geluk – over emotie-economie*, Business Contact/Het Financieele dagblad.
- Prince, M. (1993), Women, men and money styles, *Journal of Economic Psychology*, 14.
- Rooij, M.C.J. van, C.J. Kool en H.M. Prast (2004), Risk-return preferences in the pension domain: are people able to choose?, *DNB Working Paper* 25, December 2004.
- SCP (2003), *De sociale staat van Nederland 2003. Over onderwijs, arbeid, inkomen, gezondheid, wonen en woonomgeving, veiligheid, mobiliteit en vrijetijdsbesteding van de Nederlandse bevolking*, SCP-publicatie 2003/12.
- SCP (2005), *Sociale staat van Nederland 2005. Over de levenssituatie van de Nederlandse bevolking*, SCP-publicatie 2005/14.

Teulings, Coen, Lans Bovenberg en Harry van Dalen (2005), *De cirkel van goede intenties – de economie van het publieke belang*, Amsterdam University Press, Amsterdam.